

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Peder Jakobsen Flemløs,

Tyge Brahes første Medhjælper,
og hans Observationer i Norge.

Ved

F. R. Frijs.

Med en Prøve af Peder Jakobsens Haandskrift.

Kjøbenhavn.

G. E. C. Gads Universitetsboghandel.

P. Petersens Bogtrykkeri (Egmont H. Petersen).

1904.

Observationes quaedam
& stellarum quasdam
fixarum in Norvegia à
petro Jacobo Flouliò
facta.

Anno Christi Dei
1589.

Die 15 Octobris in Arce Agryfi,
fuit altitudo \odot meridiana 4
visa ————— 17. 35.

Die 11 Novembris eiusdem anni
altitudo stellae polaris maxima
in eodem loco accepta 62. 52

Die 13 eiusdem mensis eadem
fuit accepta ————— 62. 52 $\frac{1}{2}$

Anno 1590

Die 12 Junij in arce Agryfi
altitudo \odot visa in meridiane,
cepta ————— 53. 35.

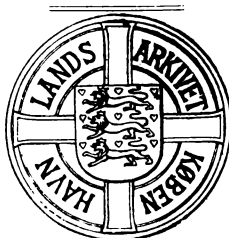
Peder Jakobsen Flemløs,

Tyge Brahes første Medhjælper,
og hans Observationer i Norge.

Ved

F. R. Friis.

Med en Prøve af Peder Jakobsens Haandskrift.

Kjøbenhavn.

G. E. C. Gads Universitetsboghandel.

P. Petersens Bogtrykkeri (Egmont H. Petersen).

1904.

I de Aar, Tyge Brahe boede paa Hven, havde han i Reglen nogle unge Mennesker hos sig, der gik ham til Haande ved hans Arbejder og uddannede sig under hans Vejledning. Foruden Astronomien og Matematiken og hvad dertil hørte dyrkedes der ogsaa Kemi og Lægevidenskab m. m. Flere af Tyge Brahes Dicile kom senere i forskellige ansete Stillinger. Nogle af dem bleve Professorer ved Universitetet, nogle bleve Læger eller Præster, og fire af dem bleve Biskopper.

Den første Medhjælper Tyge Brahe antog, var vistnok Peder Jacobsen Flemløs, der havde antaget sit Tilnavn efter Landsbyen Flemløse i Fyen. Han skal være født i denne By omtrent 1554, men hans Forældre kjendes ikke. Han maa være kommen til Hven 1578, men Bekjendtskabet mellem ham og Tyge Brahe var vistnok fra en noget tidligere Tid. Det maa antages, at Peder Jacobsen har været iblandt Tilhørerne ved de Forelæsninger over Astronomien, Tyge Brahe holdt paa Københavns Universitet 1574—75, og han har maaske ved samme Tid faaet praktisk Vejledning i at observere. Tyge Brahe omtaler nemlig i nogle Optegnelser, at ved den første Forelæsning sagde han til sine Tilhørere, at han havde anskaffet nogle Exemplarer af de nødvendige Haandbøger og var villig til at overlade disse til de Studerende, der ikke selv ret vel kunde anskaffe dem, og at han desuden om Aftenen, naar det var belejligt, vilde give Tilhørerne praktisk Vejledning i Astronomi.

I Aaret 1574 udgav Peder Jacobsen i København et lille latinsk Skrift om Formørkelser, og dedicerede det til Tyge Brahe.

Det er kun paa 10 Kwartblade, og den vidtløftige Titel er:

Æcloga | de Eclipsi Solari | Anno 1574. Mense Novembri | futura, et tempore plenilunij ecliptici Anno 1573. con-|specti, Succularum ortu obiter descripto, breuique Melibaei | pastoris querela, qui de funesta sui gregis clade conque-|rens, defectus luminarium in coelo praeuisa esse sig-|na filij Dei ad iudicium venturi, in-|terpretatur. | Huic addita est precatio ad Deum, | pro conseruatione elementaris regionis tempore propositi | Solis deliquij. | Autore | Petro Jacobo | Flemlossio. | Hafniae, | Impressit Laurentius Benedictj. | 1574.

I Skriftet findes en lang Fortale, der tillige er Dedikation til Tyge Brahe, og har følgende Overskrift: *Antiquae nobilitatis splendore, doctrina et virtutibus Jwuenj Praeclaro, Tychoni Brahe Otthonidi, Domino de Knudsdorp, Mecaenati ac Domino suo, in primis obseruando. Petrus Jacobus Flemlossius S. D. Ved Slutningen af den staar: Hafniae 16 calendas Nouemb. Anno 1574.*

Selve Texten er en Samtale mellem Moeris og Melibeus, i latinske Hexametre, og her gentages atter, at Formørkelser ere Varsler om Christi Komme. Endelig findes en Bøn, paa græske Hexametre, som her skal gengives.

Ευχή πρὸς τὸν θεὸν, περὶ τοῦ τῆς κατωτέρας σφαίρας
φυλάγματος, ἐν ταύτης τῆς
ἡλιακῆς ἐκλείψιος
χρόνῳ.

Παντόκρατορ μεγάλου κρατερός κόσμοιο μονάρχη,
Ὅς ζῶντι λόγῳ τεχνήσασο οὐρανὸν εὐρὺν.
Ἄυτὸν φωστήροιν διακοσμῶν τῶινγε φαείνοιν.
Ἡὸος ἡέλιον φαέθοντα τέθεικας ἄνακτα,
Μήνην πανυχίης κηραὴν βασιλείαν ὀμίχλης,
Καὶ πιστοὺς θέραπας κείνοιν τοὺς ἀστέρας ἄλλους.
Τῆνδ' ἐστήριξας σταθερὴν ἐπὶ ὕδασιν αἰαν.
Ταῦτ' ἄγε εὐθὺνον στιβαρῶς παλάμαιν σέθεν ἔργα.
Ἦνικά ἀχλύοεντι βολαῖς, ὡς εἰκὸς, ἀρουρα
Οὐρανίαις οὐ μὴ σελαγήσει Φοῖβος Ἀπόλλων.
Μὴ σφαίρωμα κακῆ φθείροιτο κατώτερον ἄτη.
Ἄφθιτον ἀλλὰ τεοῦ σώζοιτο δι' ἠέος οὐλον.

Et lille Stykke af Dedikationen er aftrykt i N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturs Historie, III. (1855—56) S. 237—38, hvor der tilføjes, at det astronomiske Indhold er, som heraf ses, ubetydeligt.

Det Exemplar af Bogen, der findes i det kgl. Bibliothek i København (Hjelmstjernes Samling, Nr. 1226, 4to), er formodentlig det eneste, der existerer.

Peder Jakobsen udgav 1575 en dansk Oversættelse af Simon Musæi Skrift: Nyttig Undervisning og gode Raad af Guds Ord mod den melankolske Djævel. I Fortalen siger han bl. a. at han har oversat denne Bog fra Tysk i Aaret 1573, da han opholdt sig i Leipzig (N. M. Petersen, anf. Skr. III, 297). Exemplaret i det kgl. Bibl. (Hjelmstjernes Samling Nr. 891, 8vo), er formodentlig det eneste, der existerer.

Tyge Brahe afsluttede sine Forelæsninger paa Universitetet i Foraaret 1575, og derefter begav han sig atter til Udlandet. Han besøgte Landgrev Vilhelm IV i Kassel, der ivrigt dyrkede Astronomien, og senere var han bl. a. i Basel, Venezia og Augsburg, og kom hjem henimod Aarets Slutning. Det var vistnok for en meget stor Del en Følge af Landgrev Vilhelms Anbefaling, at Tyge Brahe i Aaret 1576 af Kong Frederik II fik livsvarig Forlening paa Øen Hven og betydelige Indtægter. Det er bekjendt, at han der lod det ene mærkelige Anlæg fremstaa efter det andet, og at han boede der i omtrent en Snes Aar.

Peder Jakobsen maa som sagt være kommen til Hven 1578, og Tyge Brahe fandt snart i ham en paalidelig Medhjælper ved de astronomiske, kemiske og andre Arbejder. Han gjorde astronomiske Observationer, og tillige endel geografiske eller geodætiske, der skulde tjene til en nøjagtig Bestemmelse af forskjellige Steders geografiske Beliggenhed. De anstilledes i Reglen paa den Maade, at man snart fra et og snart fra et andet Punkt med tilstrækkelig fri Udsigt ved Hjælp af et Instrument maalte Vinkelafstanden imellem to fjernere Punkter. Der blev efterhaanden gjort endel saadanne Observationer af Tyge Brahe og hans Disciple, især af Peder Jacobsen og Elias Olsen Morsing, og især paa Hven og i Sjælland og Skaane.

Tyge Brahe var saa optaget af sine Arbejder, at han kun sjældent fik Tid til at besøge de Slægtninge og Venner, der boede længere borte fra Hven end i Sjælland eller Skaane. Han modtog derimod jevnligt kjærkomne Besøg af Landsmænd og Fremmede, og han har vist mere end én Gang tænkt paa at gjøre et Besøg i Udlandet. Men nu maatte han i Reglen søge Erstatning i Korrespondance, og en saadan benyttede han i stor Udstrækning. Naar der skulde besørges noget i Udlandet, som ikke kunde udrettes alene ved Brevvexling, saa sendte han undertiden en af sine Medhjælpere afsted. Saaledes lod han i Aaret 1584 den ovennævnte Elias Olsen Morsing rejse til Frauenburg, hvor Copernicus havde observeret, for at anstille nogle Observationer, hvoraf Stedets Polhøjde kunde udfindes. Tyge Brahe var meget tilfreds med Udbyttet af hans Rejse¹.

Paa Hven begyndte man i Aaret 1582 at gjøre stadige og saa at sige daglige Optegnelser om Vejrligets Beskaffenhed, og dette fortsattes næsten uafbrudt lige indtil i Foraaret 1597. I det kejserlige Hofbibliothek i Wien findes endnu det Manuskript, der indeholder disse Optegnelser,

¹ Elias Olsen Morsing og hans Observationer. Ved F. R. Friis. Med 4 Tavler, indeholdende Facsimiler af Tyge Brahes, Elias Olsen Morsings og Anders Sørensen Vedels Haaandskrifter. Kjøbenhavn 1889. 4to.

og en betydelig Del af det er skrevet af Elias Olsen Morsing. Han skrev i Dagbogen ikke alene før og efter Rejsen til Tyskland, men ogsaa paa denne, idet han førte Bogen med sig. Den indeholder derfor ingen Optegnelser fra selve Hven for den Del af Aaret 1584, da han var borte derfra. Efter at Elias Olsen var død eller bortrejst, bleve Optegnelserne fortsatte af Tyge Brahes andre Medhjælpere. Det hele er næsten altsammen skrevet paa Dansk; men fra 1584 af er der tilføjet nogle Marginalbemærkninger, der ere skrevne dels paa Dansk og dels paa Latin, og undertiden findes begge Sprog i samme Sætning. De ere alle meget kortfattede, men adskillige af dem give dog interessante Oplysninger om hvad der foregik paa Hven, om hvem der kom til Øen eller rejste derfra m. m. Nogle af dem angaa dog kun et eller andet, der er saa ubetydeligt, at det kun i Øjeblikket kan have haft en Smule Interesse for den, der noterede det. Da Notitserne ere saa kortfattede og tildels utydelige, er der flere af dem, hvoraf Meningene kun vanskeligt eller slet ikke kan udfindes. Manuskriptet er udgivet i København 1876.¹ — Et andet Vidnesbyrd om, at der dyrkedes meteorologiske Studier paa Hven, har man i Elias Olsens paa Latin skrevne Diarium meteorologicum (etc.), der blev trykt paa Uraniborg 1586.

I Aaret 1586 faldt det i Peder Jakobsens Lod at blive sendt paa Rejse. Tyge Brahe lod ham rejse til Kassel, for at overbringe et Brev og flere skriftlige Meddelelser til Landgrev Vilhelm. Landgreven havde henvendt sig til Tyge Brahes Ven Statholderen i Holsten, Henrik Rantzov, for ved hans Mellekomst at erholde nogle Meddelelser om en Komet, der havde vist sig i Aaret 1585. Rantzov underrettede Tyge Brahe om hvad Landgreven ønskede, og Tyge Brahe, der med Glæde erindrede sit Besøg i Kassel endel Aar tidligere, skrev et langt Brev til Landgreven og lod Peder Jacobsen rejse for at overbringe det. Han skrev i Slutningen af Brevet, at Peder Jacobsen havde været hos ham i adskillige Aar og var nøje kjendt med saavel astronomiske som pyronomiske (kemiske) Sager og meget paalidelig, saa at Landgreven kunde give ham mundtlig Besked om et eller andet, som han maaske ikke ønskede at skrive om. Landgreven, der med Glæde modtog det tilsendte, skrev til Tyge Brahe og lod Peder Jacobsen gjøre sig nøje bekjendt med nogle Forbedringer, han havde ladet foretage ved sine Instrumenter, efter Anvisning af Poul Wittich, der forøvrigt tidligere havde været Medhjælper hos Tyge Brahe,

¹) Tyge Brahes meteorologiske Dagbog. holdt paa Uraniborg for Aarene 1582—1597. Udgiven som Appendix til Collectanea meteorologica af det kgl. danske Videnskabernes Selskab ved dets meteorologiske Comité. Kjøbenhavn 1876. (Med et Résumé paa Fransk), jvfr. mit Skrift: Sophie Brahe Ottens Datter. 1904, Anm. 10.

og hos ham set et og andet, som han nu havde omtalt i Kassel.¹⁾ Hermed var der indledet en Brevvexlen mellem Tyge Brahe og Landgreven og dennes Hofastronom Christofer Rothmann, der fra den Tid af fortsattes til fælles Glæde saa længe Landgreven levede. Tyge Brahe lod senere Brevene trykke i sit eget Bogtrykkeri paa Uraniborg, og Samlingen udkom 1596.

Det blev ovenfor omtalt, at der blev dyrket meteorologiske Studier paa Hven, og her skal tilføjes, at Peder Jakobsen ogsaa deltog i disse. Han udarbejdede nemlig en for sin Tid ret brugbar Haandbog paa Dansk om Kjendetegnene paa forestaaende Forandringer i Vejrliget. Kong Frederik II havde paalagt Tyge Brahe at skrive en saadan Bog, og Tyge Brahe, der ikke selv fandt Tid dertil, overdrog Arbejdet til Peder Jakobsen, idet han gav ham den fornødne Anvisning og leverede ham de dertil nødvendige Bøger og Optegnelser. Det har maaske kun været Kongens Mening, at Bogen skulde leveres ham i Haandskrift, ligesom de Almanakker m. m., som han aarligt fik af Tyge Brahe. Men Kong Frederik II døde 1588, inden Bogen var bleven færdig. Manuskriptet blev dog fuldført af Peder Jakobsen, som efterlod det paa Hven, da han noget senere drog bort derfra. Men i Aaret 1591 besluttede Tyge Brahe at lade det trykke i sit eget Bogtrykkeri paa Uraniborg, da han ved den Tid ikke havde meget andet at beskæftige sin Bogtrykker med. Der manglede rigtignok en Fortale, men denne Mangel blev afhjulpen derved, at Tyge Brahe lod en anden af sine Disciple, Christen Sørensen Longomontan, nedskrive en saadan efter Diktat — men i Peder Jakobsens Navn. En saadan Adfærd har der vel efter Datidens Begreber ikke været noget at indvende imod, og dette har vel ogsaa været Longomontans Mening, da han fortæller Sagen i en anden Fortale, hvormed han ledsagede en senere Udgave af Peder Jakobsens lille Bog.

Det er i den allerede nævnte Fortale til den ældste Udgave, at man finder Oplysning om Bogens Tilblivelse.

Bogen udkom 1591 med følgende Titel:

En | Elementisch och Jordisch | *ASTROLOGIA* | Om Lufftens forendring | oc hues der vnder begribes, tagen aff de | Tingest som for øgngen sees oc forfares, | oc huer Mand Letteligen kand affinercke | oc tilforn wijde: Huilcken holder paa | alle aar ret oc er vdi alle Land | gaffnlig. | Tilsammen dragen | aff | Peder Jacobsøn Flemløs | paa Hueen. | Prentit paa Vraniborg | Aff Hans Gaschitz | Anno 1591.

¹⁾ Dette omtales udførligt i Tychonis Brahei Epistolae astronomicae. Uraniburgi 1596, 4to. Peder Jakobsen nævnes p. 12, 30.

Ved Slutningen staar: Tryct paa Vraniborg | CVM PRIVILEGIO. | Aff Hans Gaschitz Bogprenter samme-|stedz Anno 1591. Mense Junio.

Kort efter blev der paa Uraniborg trykt en tysk Udgave af Bogen med følgende Titel:

Ein | Elementisch vnd Irdische | *ASTROLOGIA* | Von des Luffts verende-|rung, vnd was darunter begriffen wird, genomen von den dingen, die man sihet | vnnd erfahrt: Auch die ein jederman | leichtlich abmercken vnd zuor wissen | kan. Welche auff alle jahr recht | helt vnd in allen Landen nutzlich ist. | * * * | Zusammen getragen | von | Peter Jacobsøn Flemløs | auf Huæn. | Gedruckt auff Vraniburg | durch Hans Gaschitz. | Anno 1591.

Paa den sidste Side staar: Gedruckt auff Vraniburg | CVM PRIVILEGIO | Durch Hans Gaschitz | Buchdrucker daselbst Anno | 1591. Mense Septembri.

Samme Aar, som denne lille Bog udkom, lykkedes det ogsaa Tyge Brahes Ven, Anders Sørensen Vedel, at opfylde et gammelt Løfte til Enkedronning Sofie angaaende et lille literært Foretagende. I Aaret 1586 havde Dronningen og Vedel samtidigt været i Besøg hos Tyge Brahe paa Hven. Tyge Brahe havde dengang fortalt Dronningen, at Vedel havde samlet en Del af de gamle danske Folkeviser, og Dronningen havde anmodet Vedel om at forskaffe sig Afskrifter af nogle af dem. Vedel havde lovet det, men havde hidtil set sig nødsaget til at opsætte det. Men nu gik han noget videre, end han havde lovet, idet han i Stedet for Afskriften sendte en trykt Bog, trykt i hans eget Bogtrykkeri paa »Liliebjerget« i Ribe.¹

Af den danske Udgave af Peder Jakobsens Bog findes et Exemplar i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Det var i lang Tid det eneste man kjendte; men for endel Aar siden blev et andet Expl. erhvervet til Universitetsbibliotheket. Hvor det Exemplar, som Anchersen i 1745 forærede til Det danske Selskab, er blevet af, vides ikke, og i Fortegnelsen over den Del af Selskabets Bogsamling, der blev solgt ved Auktion 1822, nævnes denne Bog ikke. Et Exemplar af den tyske Udgave saa jeg 1868 i Wien, i den polytekniske Højskoles Bibliothek. Et andet Exemplar skal, efter velvillig Meddelelse af Dr. Professor G. Hellmann, Direktør for den meteorologiske Anstalt i Berlin, findes i det storhertugelige Bibliothek i Carlsruhe. Et tredie blev for nogle Aar siden erhvervet af Prof. G. Hellmann, og er af ham udførlig omtalt i »Meteorologische Zeitschrift«, März 1894.

¹ Herom kan ses: C. F. Wegener, Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, 2. Udg. S. 118, 176; J. L. Heiberg, Urania 1846, S. 73, 92 flg. (eller samme Forfatters Prosaiske Skrifter IX. Bd.)

»Cum Privilegio« staar der paa Titelbladet og ved Slutningen, saavel i den danske som i den tyske Udgave af Peder Jakobsens lille Bog, men det har nok ikke gavnet stort. Prof. Hellmann omtaler nemlig, at i en tysk Bog, der har fundet stor Udbredelse, er saa godt som hele den tyske Udgave af Peder Jakobsens Bog ordret aftrykt, nemlig i et Slags Supplementbind til »Calendarium oeconomicum et perpetuum« af Johann Colerus. Prof. Hellmann har benyttet en Udgave med Titel: »M. Johannis Coleri Ander Theil zum Calendario perpetuo gehörig Liber Quodlibeticus genannt« (etc.) Wittenberg. Paul Helwig 1606. 4to. De sidste 75 Sider indeholde et Aftryk af Peder Jakobsens Bog, med den ovennævnte Titel: »Ein Elementisch vnd Irdische Astrologia . . .«; dog er Indledningen udeladt, og Forfatterens Navn er ikke angivet. Da den første Udgave af »Calendarium oeconomicum und perpetuum« udkom 1591 og indeholder mange »Wetter- und Bauernregeln«, antager Professor Hellmann, at den i betydelig Grad har fortrængt Peder Jakobsens Arbejde.¹

Der er nok ogsaa bleven gjort »Laan« af den danske Udgave, om end ikke i samme Grad som af den tyske. Men det lille Oplag forsvandt hurtigt, saa at man et Par Gange senere fandt det fornødent at udgive Bogen paany. Den blev udgivet 1644 af Boghandler Jørgen Holst i Kjøbenhavn, og han dedicerede Bogen til: »Edle Velbyrdige, oc Streng Ridder, Herr Tage Tott Ottesen, til Erichsholm, Danmarckis Riges Raad, oc Kongl. Mayt. Befalningsmand paa Malmøhuusz, sampt hans Velb. elskelige Søn, Edle oc Velbyrdige Mand, Otto Tott, til Næss, etc. Kon.: Mayt: Befalningsmand paa Sølvitzborg Slott«. Jørgen Holst siger, at Bogen er udgivet med Professor Christen Longbergs Samtykke, og sidstnævnte har tilføjet en ny Fortale, hvori han meddeler nogle Oplysninger om sin fordums Meddiscipel Peder Jakobsen. En tredje Udgave er trykt i Kjøbenhavn 1745. En ny Udgave blev besørget 1865 af nærværende Bogs Forfatter, og dertil blev tilføjet Longomontans Fortale fra 1644 samt nogle historiske Oplysninger m. m.

Peder Jakobsen var paa Hven i noget over en halv Snes Aar, og derefter var han i nogle Aar Læge hos Axel Gyldenstjerne, Befalningsmand paa Agershus og Statholder i Norge, til hvem Tyge Brahe uden Tvivl har anbefalet ham.² Axel Gyldenstjerne til Lyngby Gaard i Skaane var en af Tyge Brahes bedste Venner. Han blev 1581 udnævnt til Danmarks Riges Raad og var dengang Landsdommer i Skaane og Befalings-

1) Den tyske Udgave af Peder Jacobsens lille Bog omtales i Joh. Kepleri Opera omnia ed. Frisch, T. I. p. 194, T. VIII. p. 704.

² Axel Gyldenstjerne omtales af H. F. Rørdam i dansk biogr. Lexikon.

mand paa Landskrone Slot. Han blev 1588 Befalingsmand paa Agershus og Statholder i Norge, og forblev i denne Stilling indtil 1602, da han som kgl. Gesandt og Over-Hofmester for Christian IV's Broder Hertug Hans ledsagede denne til Rusland; men han døde paa Hjemrejsen det følgende Aar. Det er vanskeligt at sige naar Peder Jakobsen fratraadte sin Stilling paa Hven og naar han er kommen til Norge. Den kongelige Befaling til Norges Indbyggere om at være Axel Gyldenstjerne lydige og sidstnævntes Instrux er skrevet den 5. Juli 1588.¹ Den 10. Marts 1589 blev der skrevet til Axel Gyldenstjerne om at komme til Kjøbenhavn, for at kunne være nærværende ved den forestaaende Herredag og at rejse saa betids, at han kunde være her senest Pintse Aften den 17. Maj.² Axel Gyldenstjerne maa have været her betids, da han allerede den 14. Maj kunde aflægge et Besøg paa Hven, tilligemed flere andre, blandt hvilke nævnes Peder Jakobsen. Men i alt Fald er Peder Jakobsen kommen til Norge i Oktober 1589, om ikke før, og har vel faaet Bolig paa Agershus Slot, i Nærheden af den daværende gamle By Oslo. Han var som sagt i Statholderens Tjeneste; men af hans Optegnelser, der nedenfor skulle meddeles, ser man, at hans Virksomhed ikke var indskrænket til Oslo og nærmeste Omegn.

Oslo var ved den Tid Samlingsstedet for en udvalgt humanistisk dannet Kreds, der især dyrkede Studiet af Fædrelandets Historie og den latinske Digtetekunst, saa vel som den Tids Naturkundskab. Det er sandsynligt, at Peder Jakobsen snart er bleven optaget i denne Kreds, og dette kunde saa meget lettere ske som han maaske allerede førend han kom til Norge havde stiftet Bekjendtskab med flere af de Mænd, der hørte til den eller stod den nær. Midtpunktet i Kredsen dannedes af Biskoppen Jens Nilssøn, der var en meget fremragende og kundskabsrig Mand og blandt andre Ting, der laa udenfor hans Hovedfag, ogsaa havde erhvervet sig betydeligt Kjendskab til Astronomi og Mathematik.³ Han var, ligesom Axel Gyldenstjerne, en Ven af Tyge Brahe, med hvem han vistnok havde stiftet Bekjendtskab for adskillige Aar siden. Jens Nilssøn, der var født i Oslo 1538, kom 1559 for tredie Gang til Kjøbenhavn for at fortsætte sine Studier ved Universitetet, og er maaske allerede dengang eller lidt senere bleven bekjendt med Tyge Brahe, der ligeledes var kommen til Kjøbenhavn 1559 for at studere. Jens Nilssøn var i Kjø-

¹) Norske Rigsregistranter III. S. 5—8.

²) Norske Rigsregistranter III. S. 27.

³) Paa denne Rejse til Danmark havde Biskoppen sin Søn Christoffer Jenssøn med sig, for at faa ham indskreven som Student ved Universitetet. Sidstnævnte var forøvrigt hos Tyge Brahe i Aarene 1593—94, og blev senere Præst i Stange i Norge.

benhavn 1580, og fik ved den Tid sin Udnævnelse som Biskop for Oslo og Hamar Stifter. Han var atter 1584 i Danmark, og besøgte Tyge Brahe paa Hven to Gange, saa at Peder Jakobsen maaske allerede dengang har stiftet Bekjendtskab med ham.¹

Blandt dem, der hørte til den literære Kreds, omtales Biskoppens Formand i Embedet Frants Berg, samt dennes Søn Claus Berg (eller Berrig), der i længere Tid var Kantor i Oslo, men i 1590 blev valgt til decanus capituli, og forøvrigt var Jens Nilssøns Svoger. Den frugtbare Forfatter mellem de Mænd, der hørte til Biskoppens Omgangskreds, var Magister Halvard Gunnarssøn (Halvardus Gannarius), lector theologiæ eller Læsemester ved Oslo Skole og en af de interessanteste literære Personligheder i Norge i det 16. Aarhundrede. Til Kredsen hørte flere lærde Mænd i Oslo og Omegn, og adskillige, der boede længere borte fra Byen. Saaledes kan her nævnes Biskoppens Broder Hr. Povel Nilssøn paa Sande, hans Svoger Rasmus Hjort (Erasmus Cervinus), Provst i Tønsberg, Hr. Peder Vermundssøn i Sandeherred, og flere. Sidstnævnte var en ivrig Humanist, og der fortælles, at han paa sin Præstegaard opførte en Bygning, som han kaldte Florens, en Antydning af, i hvilken Retning hans Interesser især gik. — Jens Nilssøn førte en udstrakt Brevvexling med andre Lærde. Han har rimeligvis paa den Maade staaet i Forbindelse med Præsten Peder Claussøn Friis i Undal, som han havde stiftet Bekjendtskab med paa en Rejse 1576, og hvis Studier og Interesser for en stor Del gik i samme Retning som hans egne. Han korresponderede med de berømte Theologer David Chytræus og Johannes Frederus i Rostock, og med flere danske Lærde, hvoriblandt Tyge Brahe. Men af hans Brevvexling med sidstnævnte er intet bekjendt.

Der existerer endnu et ret interessant Vidnesbyrd om Peder Jakobsens Ophold i Norge. Han har der anstillet nogle astronomiske Observationer; men om han har optegnet flere i Norge end dem, man nu kjenner, vides ikke. Peder Jakobsens egenhændige Manuskript findes i det k. k. Hofbibliotek i Wien (Nr. 10,716); det er formodentlig en Afskrift, som han har sendt til Tyge Brahe eller leveret ham ved et Besøg paa Hven. Et Aftryk af disse Observationer skal her meddeles, tilligemed en Prøve paa Haandskriften. Man ser, at Peder Jakobsen har havt Lejlighed til at besøge forskjellige Egne i Landet.

Her skal endnu i Korthed omtales en Begivenhed, som fandt Sted

¹) Se Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—1597. Udg. ved Dr. Yngvar Nielsen. Kristiania 1885. I dette Værk findes som Inledning en meget interessant og udførlig Skildring af Biskoppens Liv og Virksomhed og Forholdene i Norge paa hans Tid. Jvfr. Hidtil ukjendte Optegnelser af Biskop Jens Nilssøn. Ved F. R. Friis, i norsk historisk Tidsskrift 3. R. II. (1892) S. 141—155.

medens Peder Jakobsen opholdt sig i Norge, uagtet den neppe har havt nogen særlig Betydning for ham. Der var i Aaret 1589 blevet bestemt et Ægteskab mellem Kong Jakob VI af Skotland og Kong Christian IV's Søster Prinsesse Anna, og der blev udrustet nogle Skibe til at overføre hende og hendes Følge til Skotland. Afreisen fandt Sted den 1. September 1589, men paa Grund af Stormvejr blev Rejsen meget besværlig og langvarig, saa at man den 1. Oktober endnu ikke var naaet længer end til Flekkerø. De tre Medlemmer af det danske Rigsraad, der ledsagede Prinsessen, vilde have vendt tilbage til Danmark, men paa Tilskyndelse af en Gesandt, der kom fra Skotland, drog Prinsessen til Oslo, medens Flaaden sejlede til Kjøbenhavn. Prinsessen fik flere Anmodninger om at rejse over Land til Danmark, men hun foretrak at rejse til Oslo, og da Kong Jakob hørte, at hun var i Norge, begav han sig paa Rejsen dertil, for at holde Bryllup med hende. Den 3. November kom han til Flekkerø, og den 19. til Oslo, hvor han holdt Bryllup den 23. Den 22. December rejste det nygifte Kongepar fra Oslo gennem Bahuslen, Sverig og Halland til Kjøbenhavn, og forblev der i nogen Tid. At Kong Jakob under Opholdet i Danmark besøgte Tyge Brahe paa Hven og Dr. Niels Hemmingsen i Roskilde, er bekjendt.

Endel Aar før denne Tid, nemlig kort efter at Peder Jakobsen var bleven Tyge Brahes Medhjælper, fik han ved Kong Frederik II's Brev af 13. Juni 1579 Løfte paa det første ledige Kanonikat ved Roskilde Domkirke, paa den Betingelse, at han skulde »lade sig bruge in Studiis mathematicis hos Tyge Brahe«. Den 25. Juli 1588 fik han et nyt Exspektancebrev paa et saadant Kanonikat, og efter at han hidtil var bleven forbigaaet, fik han endelig Kanonikatet ved Brev af 22. Juli 1590. Han forblev dog endnu et Par Aar i Norge; men derefter opholdt han sig i nogen Tid i Kjøbenhavn, hvor han vistnok er bleven Licentiat. Han forblev fremdeles i Kjøbenhavn, og ved Hjælp af den ham tillagte kongelige Understøttelse forberedte han sig til at drage til Basel, for der at tage Doktorgraden i Medicinen. Men dette Maal naaede han ikke. Han døde pludselig omtrent 1598. Det er ovenfor omtalt, at Chr. Longomontan har skrevet nogle Erindringsord om ham.¹

¹ Longomontan siger i den ovennævnte Fortale, der er dateret den 13. December 1643, at Peder Jacobsen var død for 45 Aar siden. Herfra stammer vel følgende, der findes hos Sommelius, *Lexicon eruditorum Scanensium* II. (Lundae 4to, Pag. 418: »In procinctu cum stare Basileam profecturus, ut ibi supremos in Medicina honores impetraret, Licentiatius enim erat, Hafniae repentina morte diem extremum a. 1599 confecit.« Men Aarstallet kan ikke være rigtigt. I Rigsarkivet, Sjæll. Registr. Nr. 14, Fol. 143, findes nemlig et Brev af 28. Januar 1598 med Overskrift: »Doktor Jakob Hasebart fik Brev paa et Kannikedom udi Roskilde Domkirke, som vacerede efter afgangne M. Peder Jakobsen.

Efter at Peder Jakobsen var kommen tilbage fra Norge, kom han af og til over til Hven. Dette ses af den ovennævnte Dagbog; men da de historiske Antegnelser i denne kun ere højst ufuldstændige og saa at sige tilfældige, kan Peder Jakobsen have været paa Hven oftere end det findes antegnet. Man ser af Dagbogen, at den 25. Juni 1595 kom Biskop Anders Foss fra Bergen og Peder Jakobsen til Hven. Den 14. Juli rejste Biskoppen tilligemed Tyge Brahe til Kjøbenhavn; men hvor længe Peder Jakobsen forblev paa Hven, omtales ikke. Den 8. September kom Biskoppen atter til Hven, tillige med Tyge Brahe, der havde været nogle Dage i Kjøbenhavn. Axel Gyldenstjerne var i Besøg paa Hven fra den 7. til den 10. November. Den 12. Maj 1596 kom Biskoppen til Hven tilligemed sin Hustru og Datter og en Licentiat i Medicinen ved Navn Henrik, og Biskoppen afrejste den 17. Maj. Den 20. Juni kom bl. a. Magister Christofer Hjort, en Søn af den ovennævnte Rasmus Hjort, og den følgende Dag kom Peder Jakobsen, der atter rejste bort den 26. Den 24. har der maaske været en lille Festlighed paa Hven, da der bemærkes, at de tilstedeværende spiste i Haven. Der omtales ikke noget senere Besøg af Peder Jakobsen paa Hven. Men Christofer Hjort, der forblev paa Hven noget efter at Peder Jakobsen var rejst, var der atter i Juli, tilligemed Biskop Anders Foss, der var kommen den 26. Juli og rejste med Tyge Brahe til Kjøbenhavn den 4. August. Biskoppen kom netop saa betids til Hven, at han tilligemed Christofer Hjort kunde være tilstede ved en Observation af en Komet, der viste sig i den sidste Halvdel af Juli 1596.¹

De omtalte Observationer fra Norge ere aftrykte her nedenfor (S. 12—14). Her skal blot tilføjes, at i et af Tyge Brahes Manuskripter i Wien findes et enkelt Blad, hvorpaa følgende er skrevet med Peder Jakobsens Haand:

Latitudines quorundam Noruegia locorum

à Petro Jacobo Flemlio anno 90 obseruatae.

Regia Arx Argershus et Asloia habent	59 G. 56 M.	} ex stella polari et quibusdam aliis fixis.
Hammaria in ripa maximj profundissimique latus		
Miøs sita, quae olim fuit sedes episc.	60 G. 56 M.	} ex ☉
Oppidulum Schea	59 G. 23 M.	
Bergae	60 G. 27 M.	

¹ Tychonis Brahe Dani Observationes septem cometarum, ed. F. R. Friis. Havniae 1867, p. 120:
 »Hisce observationibus interfuit M. Andr. Foss E. B. et M. Christoph. Cervinus.«

Observationes quaedam ☉
 et stellarum quarundam
 fixarum in Noruegia a
 Petro Jacobo Flemlio
 factae.

Anno Christi Dei

1589.

- Die 16. Octobris in Arce Agershus altitudo ☉ meridiana
 et visa 17°. 35'.
- Die 11. Nouembris eiusdem anni altitudo stellae polaris
 maxima in eodem loco accepta 62°. 52'.
- Die 13. eiusdem mensis eadem hic capta est 62°. 52½'.

Anno 1590.

- Die 12. Junij in arce Agershus altitudo ☉ visa in meridie
 accepta 53°. 35'.
- Die 17. Junii altitudo ☉ meridiana et visa 53°. 30'.
- Haec deligenter facta est sereno existente coelo.

Anno 1590.

- Die 27. Februarij Hammariae in Noruegia, vbi olim fuit
 sedis episcopalis, quae nunc Asloiam translata est, atque
 Asloensi coniuncta, Altitudo cordis Ω 43°. 8'.
- Die 28. Febr. altitudo ☉ visa coelo existente amoene sereno
 ipso meridie capta est 25°. 7'.
- Eodem die altitudo cordis Ω 43°. 10'.
- Haec videbatur mihi inter observandum praecise fieri, stella enim
 superius et inferius perspicue cernebatur.
- Die 1. Martii altitudo ☉ meridiana et visa diligenter capta... 25°. 30'.
- Altitudo meridiana inferioris capitis □ 58°. 10'.
- Die 2. Martii altitudo meridiana et visa ☉ 25°. 53'.
- Eiusdem diei vespertino tempore diligenter observavi superius
 □ caput, praeciseque accepi 62°. 0'.
- Accepi etiam altitudinem inferius cap. □ 58°. 10'.
- Die 3. Martii altitudo ☉ M. et visa 26°. 15'.
- Quia autem ☉ hic per raras nubes videbatur, verisimile est ipsius
 refractionem tantam esse, ut parallaxi aequetur.
- Altitudo cordis Ω 43°. 10'.
- Altitudo lucidae ceruicis Ω 51°. 10'.
- Haec altitudo secundo etiam observata est 51°. 10'.

Eadem nocte minima stellae polaris altitudo a me deprehensa
 est aliquoties 58°. 0'.
 Item Spicae ♃ altitudo 20°. 10'.
 Die 5. Martii rursus in stelliferae noctis serenitate deligenter
 observavi minimam stellae polaris altitudinem praecise esse 58°. 0'.

Anno 1590 Tonsbergiae.

Die 5. Julii obseruauj ☉ altitudinem visam ipso meridie 52°. 28^½'.
 Die 9. Julii Scheae (danice Skien) altitudo ☉ visa ipso
 meridie 51°. 35'.
 vel ad summum 51°. 36^½'.

Haec observatio per rarissimas nubes facta est, quare regulae circulus
 non satis plene radio Solari illustratus est, refractio igitur hic aucta esse
 videtur.

Die 17. Julii eiusdem annj in Lister apud villam Huseby
 sedem Matthiae Nicolai praefecti, in amoena meridiei serenitate
 altitudinem ☉ visam accepi 51°. 13'.

Locus autem observationis distat versus septentrionem a paral. latitudinis
 transeunte per oram Lindisnæss maxime austrinam $\frac{3}{4}$ vnius milliaris
 noruagij, aut ad summum integro milliari, vnde latitudo orae vel promontorij
 Lindisnæs facilime concluditur.

Die 23. Julii anni proxime civitati Stauangriae altitudo ☉ meri-
 diana et visa a me deprehensa est 48°. 50'.
 Tempore observationis mediocris fuit serenitas.

Anno 1590 Bergis.

Die 30. Julii altitudo ☉ visa in meridie a me capta est 45°. 31'.

Die 2. Augusti eodem in loco ☉ altitudo visa fuit in
 meridie 44°. 39'.

Die 4. Augusti loco et tempore proxime adductis eodem modo
 obseruauj ☉ altitudinem visam 44°. 3'.

Haec dubia est propter adaptationis instrumentj ad meridiem incertitudinem.

Die 15. Augusti altitudo ☉ visa in meridie capta est 40°. 30'.
 vel ad summum 40°. 31'.

Die 16. Aug. altitudo ☉ 40°. 8'.

Non dubito quin Bergis refractiones sint in eadem altitudine inaequales
 ratione varietatis medij, per quod coelum aspicitur.

Anno 1589.

In parua insula Marstrand olim portu et piscium captura,
nunc portu tantum celebri, die 5. Octobris obseruauj altitudinem
stellae polaris maximam 60°. 50'.
vel ad summum 60. 52.

Anno 1592.

Die 18. Maji in eodem loco obseruauj ☉ altitudinem visam
ipso meridie..... 53°. 39'.
aut ad summum 53. 40.

Majorem altitudinem veriore esse opinor.

Die 19. Maji etiam hoc loco altitudinem ☉ visam instru-
mento accepi tempore meridiano 53°. 50'.
puto tantum fuisse 53. 49.

Subito enim regulam adaptauj atque aspexi circellum, dum ☉ inter
nubes disiunctione interruptas ventisque velociter actas, radios demit-
teret.

Die 18. Augusti anno et loco vt supra altitudo ☉ visa in
meridie fuit..... 41°. 50'.

Haec est mediocriter praecisa.

Anno 1592.

Die 13. Maji in oppidulo Congel,¹ quod in ripa fluuij praeter-
labentis arcem Bahus situm, ab eadem plus minus 1500 passibus
versus occasum brumalem, ni fallor, distat, altitudinem ☉ visam
meridie ipso instrumento accepi 42°. 49 $\frac{1}{2}$ fere.

Die 15. Maji in eodem loco ☉ altitudo visa in M. fuit..... 53°. 11'.
vel ad summum 53. 12.

Posteriorem veriore esse puto.

Linea autem latitudinis ab occasu et locum observationis in ortum
ducta, australior arce Bahus plus minus 800 passibus mihi videbatur.

Hinc colligere licet arcem Bahus et portum Marstrand esse fere in
eodem paral. latitudinis. Illa autem ortum hic vero occasum spectat.

*) Konghelle, en gammel By, der laa noget fra det Sted, hvor Kongelf nu ligger.

DIS-Danmark

1 0 5 6 0 5